

เทคโนโลยีทางสัตว์

เรื่อง ดร.ประภากร ธาราฉาย*

15๐116

นกอพยพย้ายถิ่น

ภาพที่ 1 นกอุ้มบาตร (White Wagtail) เป็นนกอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในช่วงฤดูหนาว

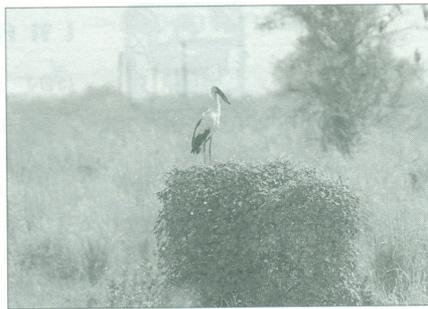
ช่วงนี้หลายท่านอาจจะรู้สึกวุ่นวายกับต้นไม้ข้างบ้าน ในสวน หรือแม้กระทั่งในมหาวิทยาลัยมีนกแปลก ๆ มาให้เห็นและส่งเสียงร้องมากกว่าปกติซึ่งผิดจากช่วงที่ผ่านมาทำให้เกิดข้อสงสัยว่านกพวกนี้มาจากไหนกัน คำตอบก็คือ นกที่เราพบเห็นในช่วงนี้ (ช่วงหน้าหนาว) เป็นนกที่อพยพย้ายถิ่นหนีความหนาวเย็นมาจากบริเวณซีกโลกเหนือ แถบ ๆ มองโกเลีย ไชบีเรีย บางตัวมาไกลจากยุโรปโน่นแน่ะ...

กำเนิดของการอพยพย้ายถิ่น

การเดินทางไปกลับระหว่างแหล่งที่อยู่อาศัยซึ่งมีสภาพแวดล้อมต่างๆ เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตในฤดูกาลหนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งเมื่อแหล่งที่อยู่อาศัยเดิมมีสภาพ

* อาจารย์. ภาควิชาเทคโนโลยีทางสัตว์ คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

แวดล้อมที่ไม่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต เมื่อฤดูกาลเปลี่ยน แล้วจะเดินทางกลับมาใช้ชีวิตในสถานที่เดิมเมื่อถึงฤดูกาลที่เหมาะสมอีกครั้ง เราเรียกว่าการอพยพย้ายถิ่น (Migration)... แล้วทำไมนกจึงมีนิสัยแบบนี้... แล้วทำไมนกจึงไม่อยู่กับที่ในบริเวณที่มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมมีอาหารอุดมสมบูรณ์เสียเลยละ... เป็นคำถามยอดฮิตที่มักมีคนถามเสมอ ทำให้มีนักวิทยาศาสตร์และนักปักษีวิทยาหลายท่านได้ตั้งสมมติฐานและทฤษฎีต่าง ๆ นานา อาทิเช่น ทฤษฎีบ้านเหนือ (Northern-home Theory) ส่วนอีกทฤษฎีหนึ่งให้เหตุผลในทางตรงข้ามกันคือ ทฤษฎีบ้านใต้ (Southern-home Theory) นอกจากนี้แล้วยังมีอีกหลายทฤษฎีแล้วแต่ว่าใครจะยึดหลักวิชาการอะไรมาเป็นกรอบแนวคิด แต่ในความเป็นจริงในปัจจุบันถ้าเราศึกษาลักษณะภูมิศาสตร์ของโลกแล้วจะได้คำตอบที่ดี พื้นที่ทางตอนเหนือของโลกที่มีนกอาศัยอยู่หลัก ๆ ก็คือ แถบไซบีเรีย (Siberia) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของทวีปเอเชีย และตอนเหนือของทวีปยุโรป และทวีปอเมริกาเหนือซึ่งเป็นพื้นที่ที่ติดกับมหาสมุทรทั่วโลกเหนือมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งหญ้าสลับกับแอ่งน้ำขนาดเล็กมากมาย เราเรียกพื้นที่เหล่านี้ว่าเขตทุนดรา (Tundra) ในช่วงฤดูหนาวพื้นที่เหล่านี้ที่ส่วนใหญ่จะปกคลุมไปด้วยหิมะ แอ่งน้ำขนาดเล็กมากมายกลายเป็นน้ำแข็ง และมีแสงสว่างในช่วงกลางวันสั้นมาก จึงไม่เหมาะกับการดำรงชีวิตนก ทำให้นกเหล่านั้นต้องบินอพยพไปยังพื้นที่ที่เหมาะสมกว่า และเมื่อถึงฤดูร้อนก็จะมีแสงสว่างในช่วงกลางวันยาวนานและคงที่ตลอดทั้งวัน พื้นดินที่เคยปกคลุม

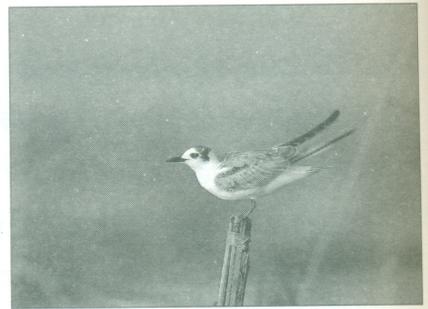

ภาพที่ 2 นกปากห่าง (Asian Openbill) เป็นนกอพยพย้ายถิ่นเข้ามาสร้างรัง วางไข่ในบ้านเราในช่วงฤดูหนาวจนถึงฤดูร้อน

ด้วยหิมะและน้ำแข็งกลับกลายเป็นแอ่งน้ำเล็กๆ มากมาย ต้นหญ้าและพืชคลุมดินขึ้นปกคลุมไปทั่วบริเวณ พวกแมลงต่าง ๆ พวกกันฟักออกจากไข่มากมายในเวลาไล่เลี่ยกัน สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กจำนวนมากผสมพันธุ์และออกลูกหลาน จึงเป็นพื้นที่ที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์มากในช่วงสั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารโปรตีนที่จำเป็นสำหรับลูกนก นกและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่อพยพหนีหนาวจึงอพยพกลับมาที่นี้อีกครั้งเมื่อพื้นที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสม ดังจะเห็นได้ว่านกที่มีนิสัยอพยพย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นพวกนกจับแมลงและนกชายเลนที่กินแมลงและสัตว์เล็กๆ เป็นอาหารหลักรวมทั้งพวกนกล่าเหยื่ออย่างเช่น เหยี่ยวและนกอินทรีในทางกลับกันพื้นที่ในแถบเขตร้อนที่อยู่ใกล้เส้นศูนย์สูตรมีสภาพอากาศเปลี่ยนแปลงไม่มากนักในแต่ละฤดู มีอาหารกินตลอดปีไม่ขาดแคลนทำให้นกที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ไม่มีนิสัยอพยพย้ายถิ่น

เมื่อเริ่มต้นอพยพ

เมื่อสภาพอากาศในบริเวณซีกโลกเหนือซึ่งนกใช้เป็นแหล่งทำรังวางไข่เริ่มเปลี่ยนแปลง อากาศที่เคยอบอุ่นเริ่มเย็นลง ต้นไม้เริ่มผลัดใบ ใบไม้ใบหญ้าต่างก็เริ่มแห้ง แมลงต่างๆ มีจำนวนลด

ภาพที่ 3 นกนางนวลแกลบเคราขาว (Whiskered Tern) เป็นนกอพยพเข้ามาในช่วงฤดูหนาว

น้อยลง นั่นเป็นสัญญาณเตือนให้นกรู้ว่าจะต้องเตรียมตัวเองให้พร้อมสำหรับการเดินทางไกล โดยนกจะมีการผลัดขนชุดเก่าทิ้งถึงแม้ว่าจะยังติดอยู่กับที่เพื่อให้นขนชุดใหม่เจริญได้ทันและพร้อมสำหรับการเดินทางไกล มีการกินอาหารให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อให้มีการสะสมไขมันไว้ในชั้นใต้ผิวหนังเพื่อใช้เป็นพลังงานสำรองสำหรับการบิน ทำให้ช่วงนี้น้ำหนักตัวของนกจะเพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ ตัวอ่อนขึ้น กิจกรมต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเกิดขึ้นเมื่อไหร่ นกก็จะรับรู้ได้จากสัญญาณและธรรมชาติจะเป็นตัวกระตุ้น นกแต่ละชนิดที่บินอพยพย้ายถิ่นลงทางตอนใต้มีช่วงเวลาสำหรับการบินอพยพไม่พร้อมกัน นกขนาดเล็กส่วนใหญ่โดยเฉพาะพวกนกในอันดับนกเกาะคอน (Passeriformes) เช่น พวกนกกระจิ๊ด (Warblers) นกจาบปีกอ่อนเล็ก (Buntings) นกเดินดง (Thrushes) และนกจับแมลง (Flycatchers) ฯลฯ จะบินอพยพในเวลากลางคืน โดยเริ่มบินอพยพตั้งแต่ดวงอาทิตย์ตกดินจนกระทั่งดวงอาทิตย์ขึ้น ทั้งนี้เพื่อใช้เวลาในช่วงกลางวันหากิน การบินอพยพในช่วงกลางคืนจะช่วยให้รอดพ้นจากศัตรู โดยเฉพาะพวกเหยี่ยวซึ่งจะบินอพยพในเวลากลางวัน นอกจากนี้ การบินในช่วง

กลางคืนซึ่งมีอุณหภูมิของอากาศต่ำ ทำให้นกสูญเสียพลังงานน้อยลงอีกด้วย ส่วนนกที่มีขนาดใหญ่และนกที่บินร่อนได้เก่ง อาทิเช่น พวกเหยี่ยวและนกอินทรี นกแซงแซว (Drongos) และนกจาบคาหัวเขียว (Blue-tailed Bee-eater) นกกิ่งไครง (Starlings) และนกอีเสือ (Shrikes) นกกระสา (Storks) นกยาง (Egrets) ตลอดจนพวกนกแอ่นและนกนางแอ่น (Swallows) จะบินอพยพในช่วงเวลากลางวันและหยุดพักในเวลา กลางคืน ด้วยเหตุนี้ ในระหว่างบินอพยพย้ายถิ่นมันก็ต้องหยุดพักหากินไปพร้อมๆ กัน แต่มีนกบางชนิดโดยเฉพาะพวกนกเป็ดน้ำ (Waterfowls) และนกชายเลน (Waders) นกนางนวล (Gulls) และนกนางนวลแกลบ (Terns) จะบินอพยพทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน

การบินอพยพนกไม่ได้บินไปตัวเดียวแต่จะมาอยู่รวมกันแล้วบินไปพร้อมๆ กันเป็นฝูง นกที่ปกติใช้ชีวิตอยู่รวมกันเป็นฝูงอยู่แล้ว (Social birds) อย่างเช่น นกนางแอ่น และนกจาบคาก็ยังคงอยู่รวมกันเป็นฝูงตามสัญชาตญาณแล้วบินอพยพไปด้วยกัน ส่วนนกที่ปกติชอบใช้ชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว มีอาณาเขตของตัวเองชัดเจน และมีนิสัยก้าวร้าวในช่วงฤดูผสมพันธุ์ ตัวอย่างเช่น พวกนกกระจิด (Warblers) นกจาบปีกอ่อน (Finches) นกกางเขน (Robins) และนกจับแมลง (Flycatchers) นกเหล่านี้นิสัยก้าวร้าวจะหมดไปแล้วจะมาอยู่รวมฝูงกันในช่วงที่บินอพยพย้ายถิ่นถึงแม้ว่าจะจะเป็นนกต่างชนิดก็ตามก็สามารถรวมฝูงกับนกชนิดอื่นได้ หรือแม้แต่นกที่ปกติจะอยู่โดดเดี่ยวอย่างเช่นพวกนกล่าเหยื่อ (Bird of prey) เช่น

เหยี่ยวและนกอินทรีซึ่งใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวและมีอาณาเขตกว้างไกลมากก็สามารถเห็นมารวมฝูงกันเพียงครั้งเดียวในรอบปีคือช่วงที่บินอพยพย้ายถิ่น เมื่อต้นเดือนตุลาคมที่ผ่านมา ผู้เขียนได้มีโอกาสไปร่วมงานนับเหยี่ยวอพยพที่จังหวัดชุมพรได้เห็นภาพเหยี่ยวนับพัน ๆ ตัวบินอพยพมาด้วยกันเป็นฝูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหยี่ยวนกเขาพันธุ์จีนและเหยี่ยวนกเขาพันธุ์ญี่ปุ่นซึ่งจัดเป็นนกอพยพผ่านไปยังมาเลเซียและอินโดนีเซียก็มีโอกาสเห็นในช่วงนี้

รูปแบบการบินก็เป็นอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ พวกนกเกาะคอนทั่วไปจะบินรวมกันเป็นฝูงไม่มีรูปแบบ ส่วนพวกนกเป็ดน้ำ ห่าน นกกระเรียน นกกระสา และนกที่บินสูงส่วนใหญ่จะบินเป็นมุมสลับฟันปลา บินเป็นแนวเส้นตรงหรือบินจัดรูปขบวนเป็นรูปตัววี การบินแบบนี้มีประโยชน์ต่อกองสองประการคือ ประการแรกนกสามารถมองเห็นทิศทางข้างหน้าได้ชัดเจนและอีกประการหนึ่งคือทำให้ง่ายต่อการบินเนื่องจากนกทุกตัวจะรู้ว่าตนเองจะบินไปทางไหน

นกในบ้านเรา

นกที่เราพบเห็นตลอดทั้งปีในบ้านเรา เรียกว่า “นกประจำถิ่น” (Resident) แต่นกบางชนิดเราอาจจะพบเฉพาะในช่วงฤดูหนาว คือ ประมาณเดือนตุลาคมจนถึงเดือนมีนาคมหรืออาจจะถึงเดือนเมษายนของปีถัดไปเท่านั้น เราเรียกนกเหล่านี้ว่า “นกอพยพย้ายถิ่นนอกฤดูผสมพันธุ์หรือนกอพยพย้ายถิ่นในฤดูหนาว” (Winter visitor) นกเหล่านี้จะบินอพยพจากแหล่งทำรังวางไข่ (Breeding ground) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของโลก (แถบยุโรปและไซบีเรีย)

เข้ามาหากินในประเทศไทยในช่วงฤดูหนาวพอถึงฤดูร้อน คือ ประมาณปลายเดือนมีนาคมจนถึงเมษายนจึงเริ่มบินอพยพจากแหล่งหากินในฤดูหนาว (Wintering ground) ที่อยู่ทางตอนใต้กลับไปสร้างรังวางไข่ทางตอนเหนือของโลก พอเลี้ยงลูกโตแล้วก็ใกล้ฤดูหนาวพอดี มันก็เริ่มบินอพยพลงมายังตอนใต้ใหม่ กระทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ทุกๆ ปีจนกลายเป็นสัญชาตญาณของมัน

นกย้ายถิ่นที่พบเห็นได้ในประเทศไทย สามารถแบ่งออกได้เป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. นกย้ายถิ่นในช่วงฤดูหนาว (Winter visitor) นกพวกนี้จะเป็นนกที่ผสมพันธุ์ สร้างรังและวางไข่ในเขตหนาวและเขตอบอุ่นทางตอนเหนือของโลก เมื่อถึงฤดูหนาวจะอพยพลงมาจากตอนใต้ เมื่อสิ้นสุดฤดูหนาวก็จะบินกลับไปยังท้องถิ่นเดิมเพื่อจับคู่ผสมพันธุ์ สร้างรัง วางไข่และเลี้ยงลูก ตัวอย่างเช่น นกชายทะเลน้ำจืด นกเด้าดิน นกยอดหญ้าหัวดำ นกค่อมกรด และนกกระจิดธรรมดา ฯลฯ

2. นกที่เดินทางผ่าน (Traveling bird หรือ Passage migrant) เป็นนกที่ทำรังวางไข่ในบริเวณทางตอนเหนือของโลกเช่นกัน และในช่วงฤดูหนาวจะอพยพไปยังประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย หรืออาจจะไปถึงออสเตรเลีย ดังนั้นเราจึงมักพบพวกนี้ในช่วงต้นกับช่วงท้ายของการอพยพย้ายถิ่นเท่านั้น ตัวอย่างเช่น นกกระจิดหัวมงกุฏ นกจับแมลงตะโพกเหลือง เหยี่ยวนกเขาพันธุ์จีน เหยี่ยวนกเขาพันธุ์ญี่ปุ่น และนกชายเลนเกือบทุกชนิด ฯลฯ

3. นกย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อผสมพันธุ์ (Breeding visitor) นกเหล่านี้จะย้าย

ถิ่นเข้ามายังประเทศไทยเพื่อจับคู่ผสมพันธุ์และวางไข่ เมื่อเลี้ยงลูกเสร็จแล้วก็จะพากันย้ายกลับไปสู่แหล่งเดิมตัวอย่างเช่น นกแก้วแล้วธรรมชาติอพยพมาจากอินเดียและทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจีนเพื่อทำรังวางไข่ในประเทศไทยในช่วงฤดูฝนและมีบางส่วนเป็นนกที่อพยพผ่านประเทศไทยไปยังประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย และนกปากห่างอพยพมาจากประเทศอินเดียและบังคลาเทศมายังประเทศไทยและบางส่วนผ่านไปยังประเทศ

กัมพูชาเพื่อทำรังวางไข่ในช่วงฤดูหนาวจนถึงฤดูร้อนของปีต่อไป สำหรับประเทศไทยพบนกปากห่างทำรังรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ทางภาคกลาง เช่น เขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม จ.ปทุมธานี แต่ก็มีนกปากห่างอีกจำนวนมากที่ยังคงอยู่ในประเทศไทยตลอดทั้งปี เช่น ที่วัดตาลเอน จ.พระนครศรีอยุธยา ที่ท่าเสด็จ จ.สุพรรณบุรี และบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงบอระเพ็ด จ.นครสวรรค์ และนกแอ่นทุ่งใหญ่จะอพยพเข้ามาในช่วงฤดูร้อน นกยางดำ ซึ่งจะอพยพเข้ามา

ในช่วงฤดูฝน ฯลฯ

4. นกพลัดหลง (Vagrant) ในระหว่างการบินอพยพนกจำเป็นต้องอพยพรวมกันเป็นฝูงเพื่อจะได้ช่วยกันจำเส้นทางได้ถูกต้อง ถ้าหากตัวใดตัวหนึ่งถูกพายุพัดหลงไปรวมกับนกอีกฝูงหนึ่งที่มีจุดหมายปลายทางต่างกัน อาจจะทำให้มันหลงทิศทางจากเดิมไปยังแหล่งอื่น ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เราสามารถพบนกชนิดใหม่ ๆ ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในระหว่างช่วงฤดูอพยพย้ายถิ่น

* * * * *

เอกสารอ้างอิง

ประภากร ชารานาย. 2545. สัตว์ปีกเพื่อการอนุรักษ์. ภาควิชาเทคโนโลยีทางสัตว์ คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่. 281 หน้า.

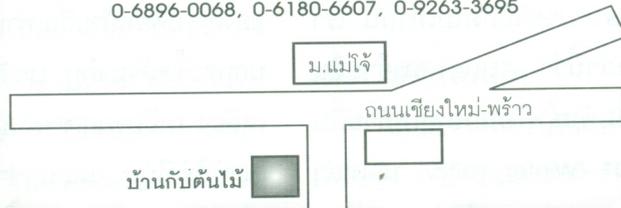
McClure, H.E. 1989. Migration and Survival of the Birds of Asia. White Lotus Co., Ltd. Thailand. 472 p.

Gallery Books. 1989. Illustrated Encyclopedia of Birds. W.H. Smith Publishers, Inc., New York. 192 p.

Lekagul, B. and Round, P.D. 1991. A Guide to the Birds of Thailand. Saha Karn Bhaet Co., Ltd, Bangkok. 457 p.

ร้านอาหารบ้านก้นต้นไม้ ๒ โดย C PUB

Home & Tree Restaurant บริการอาหารและเครื่องดื่ม
 หมูจุ่มชุดละ 39 บาท เปิดบริการแล้ววันนี้ 11.00 - 24.00 น.
 สาขา 1 อยู่หลังสถาบันราชภัฏเชียงใหม่
 และ **C PUB & Restaurant** อยู่หลังยุพราช ๗ ถนนราชภาคินัย
 รับสมัครพนักงานสาวสวย
 สำรองโต๊ะ ติดต่อ โทร. 0-7184-6567 (Boss)
 0-6896-0068, 0-6180-6607, 0-9263-3695

ด้านหน้าร้าน

ชั้นบน

ชั้นล่าง